

UNIVERSITATEA BABEȘ-BOLYAI
FACULTATEA DE ISTORIE ȘI FILOSOFIE

TEZĂ DE DOCTORAT
VIAȚA COTIDIANĂ A ARISTOCRAȚIEI CLUJENE ÎN A DOUA
JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-LEA

Conducător științific:

Prof. Dr. Nicolae Boșan

Doctorand:

Csapó (Chira) Emőke Ecaterina

CLUJ-NAPOCA

2012

CUPRINS:

Introducere	1
Capitolul I. Moravuri	
1. De la primii pași în viață până la declarația de maturitate.....	6
2. Viața mai mult sau mai puțin grea	
2.1. Căsătoria și viața de familie.....	25
2.2. Împreună la bine, nu și la greu: divorțul.....	43
2.3. Extremele: celibatul și homosexualitatea.....	47
2.4. Escapadele amoroase.....	51
3. Aristocratul tradițional	
3.1. Eticheta.....	56
3.2. Datoriile aristocrației față de societate și țară.....	66
3.3. Caritatea și implicarea în viața comunității.....	72
3.4. Literatura și cultura.....	82
3.5. Mecenatul.....	86
3.6. Duelul.....	88
3.7. Vânătoarea.....	96
3.8. Echitația și cursele de cai.....	102
3.9. Sporturile nobile.....	108
3.10. Călătoriile și stațiunile balneare.....	113
4. Aristocratul ieșit din tipare	
4.1. Scriitor, jurnalist.....	126
4.2. Artist.....	131
4.3. Muzician.....	134
4.4. Actor.....	135
4.5. Om de afaceri.....	138
4.6. Om de știință.....	138

5.	Capăt de viață	
5.1.	Sinuciderea.....	139
5.2.	Bătrânețea.....	141

Capitolul II. Moda

1.	Moda și societatea - cine pe cine influențează?.....	146
2.	Precedentele epocii	
2.1.	Pe plan european (1789-1848).....	155
2.2.	Pe plan local (1791- 1853).....	164
3.	Moda de la Paris la Londra între anii 1850-1918.....	177
4.	Moda feminină.....	187
5.	Moda masculină.....	224
6.	Moda copiilor.....	239
7.	Accesoriile	
7.1.	Ce se ascunde...lenjeria, costumul de baie.....	244
7.2.	Ceea ce se vede.....	250
8.	Igiena și cosmetica.....	270
9.	Barba, mustața și tendințele din coafură	
9.1	El.....	280
9.2.	Ea.....	283

CAPITOLUL III. Alimentația

1.	Bucătăria tradițională maghiară.....	288
2.	Primele influențe străine. Terminologia.....	301
3.	Bucătăria aristocrată	
3.1.	Produsele de lux.....	304
3.2.	Regimul alimentar în intimitatea căminului.....	315
3.2.1.	Supele.....	325
3.2.2.	Peștele.....	329
3.2.3.	Racul.....	331
3.2.4.	Melcii.....	331

3.2.5. Puiul de baltă.....	332
3.2.6. Sosul.....	332
3.2.7. Carnea, tipuri de carne.....	333
3.2.8. Preparate din carne, mezeluri.....	340
3.2.9. Prepararea legumelor.....	343
3.2.10. Desertul.....	347
3.3. Tehnici de gătire	
3.3.1. Tradiționale.....	362
3.3.2. Moderne.....	367
3.4. Literatura gastronomică: de la tradițional la știință.....	368
4. Moravuri din bucătăria aristocrată	
4.1. Ordinea luării meselor.....	371
4.2. Meniul și compunerea sa.....	373
4.3. Reguli ale conduitei la masă	
4.3.1. Norme.....	376
4.3.2. Ustensile, vase, tacâmuri.....	386
4.4. Tabieturile nesănătoase: fumatul și cafeaua	
4.4.1. Fumatul.....	394
4.4.2. Cafeaua.....	397
4.5. Clișeele epocii: bețiile și banchetele.....	398
5. Naționalismul cultural: reinventarea bucătăriei maghiare.....	410
6. Dieta și alimentația nesănătoasă.....	411

Capitolul IV. Carnavalul

1. Ce este carnavalul?.....	416
2. Cum petreceau strămoșii.....	428
3. Carnavalul în straie noi	
3.1. Diverse forme ale petrecerii.....	440
3.2. Etapele și detaliile organizării unui bal.....	501
3.3. Carnavalul și noile sale valențe.....	510

3.4. Combaterea carnavalului pe motiv de lux.....	523
3.5. Dans și școala de dans.....	524
3.6. Tariful.....	543
3.7. Carnavalul aristocrat „fin de siècle”.....	547
Concluzii	553
Anexe	560
Bibliografie	628

Cuvinte cheie:

aristocrația clujeană, viața cotidiană, moda secolului al XIX-lea, carnavalul secolului al XIX-lea, alimentația secolului al XIX-lea

Rezumat:

Lucrarea de față este rezultatul unei cercetări care a avut drept obiectiv reconstituirea și conturarea principalelor aspecte ale vieții cotidiene a aristocrației clujene în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, mai precis imediat după înfrângerea revoluției de la 1848 până la finalul Primului Război Mondial.

Vârful „societății” (în maghiară „társadalom”), cuvânt echivalent cu englezul „high-society” sau francezul „haute-volée”, rămâne în continuare o castă închisă, reticentă la orice tip de compromis, ce putea fi revendicat de cele două mari procese de nivelare și uniformizare a societății europene, democratizarea și îmburghezirea. În fața pericolului pe care îl reprezintă curentul ce pune sub semnul întrebării poziția, menirea și valoarea sa, „societatea” inițiază un vast proces de redefinire a conturilor sale, prin care tinde în esență să se diferențieze în continuare de restul claselor sociale. Diferitele modele de existență se propagă nu doar de sus în jos („înnobilarea burgheziei”), ci și în sens invers, de jos în sus, în cadrul așa numitului fenomen de „îmburghezire aristocrată”, ale cărei efecte se resimt cu precădere în rândul familiilor care duc o existență mai apropiată și conformă mentalității burgheze. Procesul de imitație, între diferitele familii aristocrate, este printre altele și o formă de a masca refuzul acceptării noii stări de lucruri, dar mai ales, este rezultatul incapacității de adaptare a unora la noile realități. Mult mai importantă decât această imitație a marilor familii sau de „îmburghezire a aristocrației” este însă occidentalizarea înaltei societăți, în care modelul englez, francez joacă rolul central. Putem vorbi

de imitație, dar mai ales de dorința de distincție, de aliniere la un cosmopolitism ce caracterizează de altfel întreaga societate aristocrată de pe continent.

Pe scurt, aceasta ar reprezenta motivația principală în alegerea temei, dar și a perioadei, adăugând faptul că, în ciuda studierii exhaustive a perioadei, prea puțini cercetători au avut curiozitatea de-a se apleca asupra aspectelor de viață cotidiană în lumea aristocrată și chiar dacă unii au reușit, s-au restrâns doar la perioada medievală și începuturile modernității.

Lucrarea este împărțită în patru capitole, la care se adaugă o Anexă ce cuprinde fotografii de epocă care au ca temă moda, carnavalul și spectacolele aristocrației. **Primul capitol**, intitulat „Moravuri” îmbracă forma unui „cursus vitae” al aristocrației clujene, „de la primii pași în viață” până la ultima etapă a existenței, încununată de o bătrânețe liniștită sau dimpotrivă, curmată brusc, prin decizia sinuciderii. De la cea mai fragedă vârstă, copiii erau supuși unei educații viguroase nu atât pentru a le clădi baza viitoarei cariere, cât mai ales pentru a deveni prezențe agreabile ale „societății”, care se disting prin atitudine, gesturi, dialog elevat, într-un cuvânt prin „bonton” sau „etichetă”. Intervenția părinților se întinde dincolo de vârsta majoratului, opiniile lor trăgând puternic în balanță atunci când se ridică problema unei căsătorii cu sau fără avantaje, aceasta din urmă, cauza primordială a divorțurilor, infidelității, dar și a celibatului asumat voit. Cele două tipuri de aristocrat, cel tradițional și cel „ieșit din tipare”, sunt exemple ale aceluiași model, dar care își asumă preocupări și atitudini mai mult sau mai puțin în concordanță cu spiritul inovator al timpului. Reinventarea aristocrației se produce în plan social, printr-o dominație simbolică, unde încearcă să înlocuiască tradiționalul său patronaj asupra comunității și culturii cu evergetismul, care reunește mai vechile obiceiuri ale donațiilor, carității, mecenatului alăturat interesului tot mai crescând pentru problemele urbei și ale locuitorilor săi, indiferent de originea acestora. Dincolo de îndeplinirea datoriilor morale (exprimate sugestiv în epocă prin expresia „la noblesse oblige”), rămâne timpul liber, loisirul, care nu presupune însă o desfătare și o activitate neproductivă, cât mai ales practicarea amatorismului: pictură, sporturile nobile, vânătoarea, muzica, spectacolele teatrale, dar mai ales călătoria.

Cel de-al doilea capitol tratează problema modei, din dubla sa perspectivă, ca mijloc de conservare a identității naționale și de grup (prin adoptarea costumului național), cât mai ales, precum mijloc de receptare și transmitere a influențelor occidentale. Încercările de popularizare, simplificare și adaptare a costumului național maghiar se accelerează din 1859, succesul fiind obținut mai ușor în lumea masculină decât în cea feminină care în scurt timp prinde gustul

luxului, odată cu înmulțirea evenimentelor sociale, cu precădere a balurilor. Din deceniul al optulea costumul tradițional se rezumă în ambele tabere la o ținută festivă, afișată doar de sărbători, ceremonii, nunți sau investiții în funcții politice. Dincolo de aparențe, de „ceea ce se vede”, capitolul tinde să surprindă și „ceea ce se ascunde”, anume accesoriile care subliniază opulența dar conturează și rafinamentul, delicatețea și gustul elevat, asigurând o delimitare clară de cei care imită, fără a ști cum „să poarte” piesele vestimentare. Este surprinsă și evoluția treptată a cunoștințelor de igienă, de la aplicarea și folosirea unor produse fabricate în casă până la afirmarea cosmeticii moderne la începutul secolului al XX-lea.

Al treilea capitol pătrunde în secretele bucătăriei aristocrate clujene, ale rețetelor, listelor de meniuri, banchetelor și festinelor culinare, care la un loc reușesc să delimiteze clar nu doar „gusturile alese” de cele „comune”, cât mai ales regulile și principiile ce orientează dialogurile, gesturile, exersate în timpul luării mesei de la cea mai fragedă vârstă. Influențele occidentale, din spațiul francez, german și englez, ies la iveală în denumirea preparatelor, în folosirea noilor tehnici de gătire, în intervalele de luat masa, în compunerea meniului familiei, dar mai ales în calitatea și cantitatea ingredientelor. Preparatele tradiționale maghiare, considerate nesănătoase, sunt înlocuite rând pe rând cu altele, ce dispun de nume sonore, rețete populare de pe continent, comune marilor capitale europene. Ele ajung să fie cunoscute nu doar din cărțile de bucate, cât mai ales mulțumită bucătarilor angajați de la Viena. Obiceiul meselor bogate rămâne un principiu respectat cu strictețe, atât pentru a întări ideea de bunăstare, cât mai ales pentru a ține pasul cu moda care impune modelul meniului francez compus din cel puțin șase feluri de preparate.

Ultimul capitol încheie expoziția într-o notă veselă, cea a carnavalului, un sezon al bucuriei de a trăi, de a fi în mijlocul apropiaților, dar și al uitării, al vindecării suferințelor trupești și sufletești. Dintre diversele forme ale petrecerii de o exclusivitate absolută, în ce privește prezența aristocrată, putem vorbi doar în cazul seratelor și balurilor organizate în intimitatea palatelor sau cazinoului aristocrat. În toate celelalte situații, contactul cu clasa mijlocie are loc în mod direct, de unde și reticența de a face act de prezență la balurile mascate publice. Noile valențe ale carnavalului sunt date de împletirea cu mișcarea națională, cu cea de nivelare și democratizare a societății dar și cu mișcarea culturală de pe plan local. Marele câștig al acestor evenimente mondene rămâne însă promovarea scopurilor caritabile, o lamă cu două tăișuri, căci deși asigură participarea în număr mare a aristocrației duc implacabil și la o

monotonie, la un „spleen” contagios, afirmat vertiginos la finele secolului al XIX-lea. După o sumară trecere în revistă a dansurilor de epocă, dar și a rolului tarafului în întreținerea atmosferei, capitolul se încheie într-o tonalitate nostalgică, a „carnavalurilor de altădată”, expresie ce ajunge să desemneze în limbajul epocii, gloria sezoanelor de dinainte de 1848, în antiteză totală cu erodarea semnificației tradiționale, ca urmare a diversificării posibilităților de petrecere a timpului liber într-un context nou și moduri mult mai variate.

Folosirea unor surse inedite și variate a susținut efortul recompunerii unor piese dispartate într-un tablou complet al vieții marilor familii aristocrate, care în ciuda pierderii privilegiilor, rămân în continuare forța motrice a societății, ritmul căreia este stabilit tocmai în funcție de existența zilnică a acestei categorii puternic cantonată în trecut dar în același timp deschisă suflului modernizator al Occidentului.